

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

УДК 373.3.015.31 – 057.87

Ліна Савчук, студентка IV курсу
Оксана Бартків, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкривається роль початкової школи як середовища формування життєвої компетентності молодших школярів.

Формування життєвої компетентності у початковій школі визначено як складний, цілеспрямований та систематичний процес, у результаті якого молодший школяр здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями.

Ключові слова: компетентність, життєва компетентність, початкова школа, знання, уміння, життєві навички, етапи формування життєвої компетентності.

Лит. 9.

Ліна Савчук, студентка IV курса
Оксана Бартків, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры социальной педагогики и педагогики высшей школы
Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк

НАЧАЛЬНАЯ ШКОЛА КАК СРЕДА ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье раскрывается роль начальной школы как среды формирования жизненной компетентности младших школьников.

Формирование жизненной компетентности в начальной школе определено как сложный, целенаправленный и систематический процесс, в результате которого младший школьник приобретает качества, необходимые ему для жизнедеятельности в обществе, овладевает социальной деятельностью, коммуникативными умениями.

Ключевые слова: компетентность, жизненная компетентность, начальная школа, знания, умения, жизненные навыки, этапы формирования жизненной компетентности.

Lina Savchuk, 4th year student
Oksana Bartkiv, Ph.D. (Pedagogy) Docent of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School Department
Eastern Europe National University by L.Ukrainka, Lutsk

PRIMARY SCHOOL AS AN ENVIRONMENT FOR DEVELOPING LIFE COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOLCHILDREN

The article analyzes the role of the primary school in the formation and development of life competence in young learners. The process of formation life competence in primary school is defined as a complex, purposeful and systematic process in the result of which young learners obtain the qualities necessary for their comfortable living in the society, master the skills of social activity, communicative abilities

Keywords: competence, life competence, primary school, knowledge, skills, vital habits, stage of the life competence formation.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема формування особистості, здатної до самоактуалізації, творчого сприйняття світу та соціально значущої діяльності, спрямованої на розвиток країни. З огляду на це, соціальні та педагогічні проблеми формування життєвої компетентності молоді виходять сьогодні на рівень

пріоритетних в українському суспільстві. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства [7, 1]. Важлива роль у вихованні такого громадянина відводиться загальноосвітній школі,

а саме її початковій ланці, як середовища формування в учнів готовності й здатності активно творити нові реалії життя, гідно репрезентувати свою націю, безперервно оновлювати власний досвід, проектувати подальший освітній та життєвий шлях.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Загальнотеоретичні основи проблеми формування життєвої компетентності особистості розкрито в працях В. Афанасьєва, І. Блауберг, Р. Гурова, Л. Когана, М. Нугаєва, В. Садовського та ін. Психологічне підґрунтя досліджуваного питання складають роботи з психології особистості Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Запорожця, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна та ін. Педагогічне осмислення мікросередовища як фактора формування особистості здійснюється у наукових доробках В. Бочарової, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Коваль, О. Кононко, В. Кузя, М. Лукашука, Г. Пустовіта, В. Радула, О. Савченко, А. Сиротенка, К. Чорної та ін. Роль середовища у формуванні життєвої компетентності особистості досліджували С. Козлова, М. Фіцула, І. Ящук і визначали його як фактор розвитку та виховання дитини. Поза увагою науковців залишилися питання розкриття ролі початкової школи у формуванні життєвої компетентності молодших школярів.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні ролі початкової школи як середовища формування життєвої компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема формування життєвої компетентності молодших школярів сьогодні визначається провідною у процесі виховання підростаючого покоління та підготовці школярів до життя і діяльності в суспільстві. Л. Сохань вважає, що життєва компетентність є складним системним поняттям, яке не зводиться ні до знань, ні до навичок, ні до якостей. Вона вбачає у цьому утворенні, передусім, здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, що ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях [4]. Учений констатує, що компетентною вважається людина життєздатна, авторитетна в тій чи іншій галузі. Однак це поняття може бути продуктивно використане стосовно життя як цілісності. У такому разі воно трансформується в поняття “життєва компетентність”, тобто компетентність належить не до якоїсь зі сфер діяльності, а до життя загалом, до життєдіяльності, життєтворчості: мистецтво жити, якому також

потрібно вчити школярів, є втіленням життєвої компетентності особистості як режисера і актора своєї долі [4].

У свою чергу Л. Лепіхова пропонує визначати життєву компетентність як спеціально набуті знання у поєднанні зі здібностями особистості, життєвим досвідом та вмінням їх застосовувати в практичній діяльності. Життєву компетентність І. Єрмаков бачить як комплекс певних особистісних якостей, що забезпечують продуктивне життєздійснення особистості, тобто здійснення життя як способу людського існування, а її формування розглядає як розвиток і збагачення всіх основних життєзабезпечувальних особистісних структур [10].

На основі здійсненого аналізу нами життєва компетентність трактується як системна властивість особистості, що характеризує її здатність розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві проблеми.

Вагому роль у формуванні життєвої компетентності ми відводимо саме загальноосвітній школі, оскільки в навчально-виховному середовищі школи учні засвоюють знання, уміння та навички, життєтворчі здібності, життєвий досвід, життєві досягнення особистості, які об’єктивізують ступінь їх життєвої компетентності.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін “середовище” визначається як сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму [1, 891]. Школа виступає як складна інтегрована система, яка включає цілеспрямовану й систематичну взаємодію педагогів, школярів і їх батьків, має соціально-педагогічну спрямованість та реалізує діагностичну, прогностичну, консультативну, профілактичну, опікунську функції та функцію соціального захисту [2]. У контексті нашого дослідження вагомим є розкриття ролі початкової школи у формуванні життєвої компетентності молодших школярів.

О. Кононко констатує, що у Базовому компоненті загальноосвітньої школи *головним завданням першої ланки освіти* є не стільки дати дитині систему галузевих знань, скільки у доступній формі розкрити перед нею науку життя – сформувати практичні й життєво необхідні вміння, навчити орієнтуватись у нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу припустимої поведінки, ініціювати добродійність [6, 8]. Йдеться про орієнтацію на інтегрований, цілісний погляд на

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

особистість дитини, на використання можливостей розвитку всіх сфер життєдіяльності школярів для забезпечення їх належної соціалізації та самореалізації, формування життєвої компетентності.

Життєва компетентність молодшого школяра, на думку О. Кононко, має розглядатися як нова стратегія, що змінює мету навчально-виховного процесу, спрямовує зусилля педагогів на забезпечення кожній дитині сприятливих умов для оволодіння важливою наукою і мистецтвом життя. Учена, вивчаючи життєву компетентність особистості, визначає три види середовища, які впливають на дитину: *міжособистісну взаємодію; спеціально створене середовище переконання; засоби масової інформації* [6].

З огляду на висловлене вище, В. Зарицька розглядає *формування життєвої компетентності як формування сукупності компетенцій, які розвиваються в особистості у процесі навчання* [5]. *Механізмом формування життєвої компетентності в школі* І. Єрмаков вважає самоактуалізацію, розвиток якої можливий лише у процесі навчання. На його думку, *основою життєвої компетентності є ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації* [3]. Іншою важливою умовою формування життєвої компетентності в початковій школі автор вважає *інтегрованість та конструктивність стилю життя*: процес самоактуалізації, сприяючи формуванню конструктивного стилю життя, дозволяє реалізовувати більше життєвих цілей з меншими витратами часу та енергії, зберігаючи як внутрішню рівновагу, так і відносну відповідність вимогам соціального середовища. Тому конструктивність стилю життя є ознакою життєвої компетентності особистості [3].

У “Програмі для середньої загальноосвітньої школи (1 – 4 класи)” визначається склад життєвих навичок молодших школярів, які необхідно формувати в початковій школі:

- організаційні навички (опанування школярами раціональних способів організації власного навчання);
- загальнопізнавальні навички (уміння спостерігати, розмірковувати, запам’ятовувати й відтворювати матеріал);
- загальноповедінцеві навички (основні елементи культури слухання і мовлення);
- контрольно-оцінні навички (засвоєння учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання одержаних результатів) [2].

Слід відзначити, що у початковій школі завершується формування життєвих навичок з

усіх майбутніх життєтворчих компетенцій особистості. Тому для реалізації цієї мети, початкова школа має вирішити наступні завдання:

- сформувати в учня інтелектуальні вміння (читати, писати, висловлювати власну думку усно та письмово, активно слухати, коректно формулювати, задавати питання, отримувати та аналізувати інформацію з друкованих (книги, журнали, газети) та, за допомогою комп’ютерних навичок, з електронних джерел (Інтернет);

- формувати навички прогнозування власної життєдіяльності (діяльності) на найближчий період життя (день, місяць); актуалізувати потребу та створити реальні умови, необхідні для самостійного прийняття учнем рішень;

- сформувати найпростіші необхідні навички обґрунтування (оцінки), деталізації та планування реалізації власного рішення в реальних життєвих умовах;

- створювати умови та дієво підтримувати (педагогічними засобами) формування елементарних життєвих та соціальних навичок учня (щодо пізнання, спілкування, практичної діяльності), необхідних для реалізації його власних рішень, успішного вирішення актуальних життєвих завдань;

- заохочувати учня до самостійного контролю та організації власного життєвого часу, посилюючи самовиховання [9, 80].

Змістом формування життєвих навичок у навчально-виховному процесі початкової школи є створення відповідних умов та ситуацій (водночас як життєвих (для дитини), так і дидактичних (для вчителів), які актуалізують потребу в оволодінні та практичному закріпленні учнем оптимальних засобів вирішення специфічних життєвих завдань, зміст яких відповідає можливостям молодшого школяра. Ці життєві завдання мають органічно вписуватися у навчально-виховний процес початкової школи і сприяти актуалізації та розвитку життєтворчого потенціалу маленької особистості, ґрунтуватися на методичних досягненнях психології та педагогіки життєтворчості [8].

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам визначити три етапи формування життєвої компетентності особистості у процесі взаємодії “особистість – школа”.

У межах *першого етапу* формування життєвої компетентності особистості (початкова школа) відбувається у процесі засвоєння нею діючих у суспільстві норм і правил поведінки та оволодіння відповідними формами і засобами діяльності. Цей етап визначається як *етап адаптації*.

Другий етап (базова школа) полягає у

загостренні протиріч між досягнутим рівнем адаптації і потребою індивіда у її посиленні. Цей етап характеризується *пошуком нових засобів і способів задоволення потреб індивіда*, його розвитку та саморозвитку.

У межах третього етапу (старша школа) відбувається детермінація протиріч між сформованими на попередньому етапі прагненням суб'єкта бути максимально визнаним у суспільстві і потребами особистості, що йому імпонують, відповідають його системі цінностей, сприяють успіху особистої і соціально значущої спільної діяльності, визначається як *етап інтеграції*.

Усі перераховані етапи є етапами формування життєвої компетентності індивіда в його найважливіших проявах і якостях. Розвиток життєвої компетентності та зростання особистості до рівня третього етапу – інтеграції відбувається під впливом визначених факторів. До них віднесено такі: “соціокультурний фактор”, “люди”, “я сам” [9].

Отже, у початковій школі реалізується перший етап формування життєвої компетентності особистості – етап адаптації. Метою даного етапу є створення необхідних умов та стимулювання навчально-пізнавальної, практичної та комунікативної діяльності учнів початкової школи, необхідної для формування, застосування та здобуття досвіду успішної реалізації життєвих навичок, які не можна сформувати, розвинути та удосконалити поза щоденною пізнавальною, практично-перетворювальною та комунікативною діяльністю учня. Головним механізмом формування життєвих навичок дитини у початковій школі є ігрова діяльність, яка є важливою складовою життєдіяльності молодших школярів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, здійснений аналіз поглядів учених дозволяє нам констатувати, що життєва компетентність молодшого школяра є цілісним утворенням, яке становить складну системну властивість особистості, яка характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, у майбутньому вирішувати складні життєві завдання та проблеми. Формування життєвої компетентності у початковій школі визначається нами як складний, цілеспрямований та систематичний процес, у результаті якого молодший школяр здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в

суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями тощо. Початкова школа нами розглядається як цілеспрямоване й сприятливе середовище, в якому у молодших школярів розвиваються такі життєві навички, як опанування раціональними способами організації власного навчання; уміння спостерігати, розмірковувати, запам'ятовувати й відтворювати матеріал; основні елементи культури слухання і мовлення; засвоєння учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання одержаних результатів.

Дослідження не вичерпує означену проблему і передбачає здійснення наступних кроків, спрямованих на визначення ефективних форм, методів формування життєвої компетентності молодших школярів.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

2. Вербицька П.В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти молодших школярів. / П.В. Вербицька – дис. на здоб. наук. ступ. к.п.н., Київ, 2000.

3. Єрмаков І.Г. Розвивати життєву компетентність / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузиков // Шкільний світ. – изд., испр. и доп. – М.: Академия, 2006. – 304 с.

4. Життєва компетентність особистості [Текст]: Наук.-метод. посіб. / За ред. Л.В. Сохань. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.

5. Зарицька В.В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Зарицька Валентина Василівна / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006.

6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О.Л. Кононко. – К., 2001. – 36 с.

7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкіл. світ, 2001. – 16 с.

8. Психологія і педагогіка життєтворчості [Текст]: Наук.-метод. посіб. / відп. ред. В.М. Доній. – К., 2003. – 563 с.

9. Яцук І.П. Формування життєво компетентної особистості: Науково-методичний посібник. / І.П. Яцук. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, 1999. – 54 с.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015